

Kapitola 2

OČISTA POHRANIČÍ

Rudá armáda se hnala na západ přes Slovensko, Moravu a nakonec Čechy a v patách jí kráčel Edvard Beneš s exilovou vládou: křtili znovu získané území vášnivými populistickými projevy, v nichž zatracovali německá „monstra“ a slibovali „definitivně likvidovat“ československý „německý problém“.¹ Čeští vojáci, příslušníci polovojenských jednotek a místní úřady pochopili zcela evidentní nápovědu a hned v prvních dnech po osvobození v květnu 1945 předávali podezřelé německé kolaboranty do rukou revoluční spravedlnosti.² Ale násilí nemířilo pouze na Němce, kteří se jasně provinili válečnou kolaborací. Ve městech a vesnicích po celém českém a moravském pohraničí Češi vyháněli Němce z jejich domovů, některé posílali do táborů nucených prací, jiné přes znovu ustavenou hranici do okupovaného Německa. Do konce roku 1945 čeští vojáci, bezpečnostní složky a místní milice vyhnali do okupovaného Německa a Rakouska přes 800 000 sudetských Němců.³ Na 30 000 Němců zemřelo během nucených pochodů, v koncentračních táborech plných infekcí, při hromadných popravách a masakrech.⁴

V srpnu 1945 vyhánění poněkud zpomalilo, protože na Československo byly po Postupimské dohodě za formální „přesun německého obyvatelstva“ uvaleny mezinárodní sankce. „Organizovaný odsun“ začal v lednu 1946

a do konce roku byly do americké a sovětské okupační zóny vyhnány přes dva miliony Němců. Odsun roku 1946 měl sice zcela jiný charakter než často násilím poznamenané vystěhovávání roku předchozího, ale i tento odsun měl kořeny v podobném očištném přístupu a měl také obdobné konečné důsledky. Němci přišli o své domovy a většinu majetku, museli proti své vůli opustit Československo a stali se uprchlíky ve válkou postiženém a ořezaném Německu, které trpělo bytovým i potravinovým nedostatkem.

Během roku 1945 se český veřejný diskurz naplnil metaforami čištění (*čistka, vyčištění*) a likvidace, které označovaly prostory (Sudety) i obyvatelstvo (Němci, kolaboranti).⁵ Benešův blízký spolupracovník Prokop Drtina ve svém květnovém projevu v Praze přednesl modelovou formulaci: „Co je a co má být prvním naším úkolem ... Vyčistit republiku celou a úplně od Němců.“ Přes jejich téměř tisíciletou přítomnost v Čechách „nikdy s námi nesrostli, vždy byli cizím vředem na našem těle ... Němci jsou v ní [naší zemi] cizozemci, přivandrovalci a kolonisti, jak konstatoval sám prezident Masaryk, když se vracel jako vítěz po minulé válce. ... Každý z nás musí pomoci v čištění vlasti.“⁶ Vládní ministři, armádní důstojníci a místní úředníci používali termín „očista“ metaforicky, ale také při popisu konkrétních akcí na odstranění Němců z určitého území.⁷

Tato kapitola podává obecný popis vyhnání Němců v letech 1945–1946 a zkoumá spojení mezi rétorikou čištění a násilnostmi vůči Němcům. Už jsme si ukázali krystalizaci těchto rétorických formulací během války v trialogu o vyhnání, do kterého se zapojili Beneš, české podzemí a spojenečtí politici. V roce 1945 se všechny tři

roviny – mezinárodní, národní a lidová – sjednotily v jazyce kolektivní německé viny za Hitlerovy zločiny, což byl jazyk, který mnoha Čechům splýval s dlouho existujícím stereotypem Němců jakožto agresivních kolonizátorů ve východní části střední Evropy a jakožto národních nepřátel. Přestože mezi historiky narůstá shoda, že vláda podporovala, a dokonce i řídila divoké odsuny roku 1945, nesmíme zapomínat na rozpoložení a aktivitu lokálních pachatelů.⁸ Uprostřed kontrolovaného chaosu těsně poválečného Československa měly ve stovkách komunit rétorické a nacionalistické mytologie mimořádně velkou sílu a moc rozpoutávat akce a ospravedlňovat brutální a často i smrtící vystěhovávání Němců.

ČESKOSLOVENSKO V ROCE 1945

Během šestileté nacistické okupace Čech a Moravy Němci zničili nebo zdiskreditovali administrativní i bezpečnostní struktury meziválečného Československa. Když se Benešova vláda v roce 1945 vrátila, zavedla nový systém, který si naplánovala už předtím v exilu. V obnoveném státě vládla Národní fronta, koalice tvořená šesti stranami, v níž dominovaly socialistická a komunistická strana. Místní záležitosti spravovaly národní výbory volené lidem. Na místní bezpečnost dozorovali komunisty ovládané ministerstvo vnitra prostřednictvím služby, které se říkalo Sbor národní bezpečnosti, čili SNB. Když se pohraničí konsolidovalo, ministerstvo vnitra na udržování pořádku v těchto oblastech delegovalo polovojenské síly, které byly známé jako revoluční gardy. Kromě toho se pro udržení pořádku v pohraničí (nebo s opačnými záměry)

brzy začala využívat obnovená československá armáda, v jejímž jádru stáli vojáci, kteří na východní frontě společně se Sovětským svazem bojovali pod velením generála Ludvíka Svobody. Nad tím vším se klenula vítězná Rudá armáda, jež byla přítomná po celém Československu s výjimkou nejzápadnější části západních Čech, které okupovala americká armáda.

Z těchto různých zdrojů se vyvinula hierarchie moci; na špici stály sovětská a americká armáda, po nich následovala československá armáda, revoluční gardy, síly SNB a národní výbory. Ovšem v praxi v létě roku 1945 existovaly velké oblasti, kde spojenecké armády správu nevykonávaly, kde ještě na pořádek nedohlížela československá armáda a kde vládla atmosféra jako z Divokého západu. V některých městech byly národní výbory jedinou místní samosprávnou jednotkou a často spoléhaly na samozvané bývalé partyzány, kteří měli bdít nad pořádkem. Přestože každá úroveň hierarchie v pohraničí občas dostávala příkazy seshora, jak by se mělo postupovat, tyto rozkazy byly často vágní, nebo dokonce i protichůdné.⁹

Tento chaos byl zčásti záměrný, protože se vláda ve snaze získat definitivní spojenecký souhlas pro vystěhování československých Němců pokoušela vést dvojí politiku. Na jedné straně doufala, že postaví Spojence před hotovou věc, když vyžene co nejvíc Němců, přičemž podmínky ve střední Evropě se nijak nezmění.¹⁰ Na druhé straně se prezident Beneš a někteří další členové vlády obávali toho, že pokud by s Němci zacházeli až příliš hrubě, zásadně by je to vzdálilo od Spojenců.¹¹ Administrativní chaos a protichůdné příkazy se při uspokojování těchto protichůdných cílů mohly velmi hodit. Vládní nevyhraněný postoj je nejjasněji vidět v projevech, které přednášeli

Beneš a další vedoucí politici, komunisté i nekomunisté. Nejvíc bylo slyšet to, co Beneš opakovaně prohlásil v květnu a červnu roku 1945, že „německá otázka v naší republice se musí zlikvidovat“,¹² ale jindy řekl, že Češi musejí čekat „trpělivě ... aby očistili republiku“ od Němců, dokud nezískají definitivní souhlas od Spojenců.¹³

Jak se dalo očekávat, duální politika vlády vydávala armádním jednotkám, bezpečnostním složkám i národním výborům v pohraničních oblastech rozporuplné příkazy. Za všechny jeden příklad: Dne 12. června Zemský národní výbor v Praze rozeslal všem okresním Národním výborům oběžník, který vyjmenovával „kroky proti deportovaným Němcům“.¹⁴ O dva dny později tentýž orgán přikázal, aby národní výbory zastavily veškeré jednostranné odsuny, dokud jim armáda a bezpečnostní složky neudělí povolení.¹⁵ Ovšem armáda byla ještě lepší, vydávala protikladné příkazy k „očistě“ pohraničí, přičemž se složky měly chovat zdrženlivě.¹⁶ Jak se dalo předpokládat, místní úředníci, armádní důstojníci a polovojenské složky, ti všichni dělali, co chtěli, nebo o čem usoudili, že je vhodné provádět v místech, která ovládali.

Rétorika Bílé hory, která tak převažovala po první světové válce, se v roce 1945 opět hojně objevovala. Jenom se tehdy používala k ospravedlnění jiných činů než pouze pozemkové reformy. Náprava Bílé hory teď znamenala masové vyhnání veškerého německého obyvatelstva. Jak napsaly komunistické noviny *Rudé právo*: „Historické kořeny odcizení české půdy vedou 300 let zpět, až ke katastrofě na Bílé hoře, kdy většina naší půdy se dostala do rukou cizí šlechty ... Můžeme dnes hrdě tvrdit, že od bělohorské pohromy teprve dnes bude očišťovací proces vyřešen s konečnou platností.“¹⁷